

Original scientific paper
UDC 616.912/615.371/914.97 „17”

Vasko KOSTIĆ (Tivat)

Naučno društvo za istoriju zdravstvene kulture Crne Gore, Titograd

NEPOZNATI PODACI O VAKCINACIJAMA PROTIV VELIKIH BOGINJA U BOKI KOTORSKOJ

Ovdje saopšteni podaci potiču iz privatne arhve jedne stare sveštenečke kuće u Krtolima. Naziv „Krtoli” danas je teško pronaći u novijim geografskim kartama, u enciklopedijama i u udžbenicima geografije ili istorije, pa je prije prelaska na glavni predmet ovog rada, korisno pružiti nekoliko osnovnih podataka.

Krtoli (Kertoli, Cartolli) naziv je za područje sa 6 sela (Đuraševići, Bogišići, Milovići, Radovići, Gošići, Nikovići) i 6 zaselaka (Brda, Meštovići, Marići, Kostići, Rautovići i priobalna naselja), čiji je ukupni broj stanovnika najčešće varirao između 800 i 1 000. Ovo područje se nalazi na jugoistočnom dijelu Boke Kotorske, između Grblja i Luštica, odnosno na prevoju Luštičkog poluostrva, između Bokokotorskog zaliva i otvorenog Jadranskog mora. Danas pripada opštini Tivat, a dugo kroz istoriju to područje je imalo zasebnu opštinu, kojoj je pripadao i Krtolski arhipelag sa Ostrvom Prevlakom (sada Ostrvom cvijeća), Stradiotima ili Ostrvom Svetog Gavrila (sada Ostrvom Svetog Marka) i Ostrvom Gospe od Milosti, gdje su se nalazili prvi zdravstveni objekti u okvirima sadašnje SR Crne Gore, odnosno nekadašnje Crne Gore pretežno slobodne države, i Boke Kotorske pod okupacijom nekih evropskih država (Mljetačke Republike, Austrije, Rusije, Francuske i Austro-ugarske).

Zdravstvena zaštita i prevencija su se svakako razvijale prije u Boki nego u unutrašnjosti Crne Gore, jer je, uz poštu, i zdravstvena kultura lakše i brže prodirala. A unutar Boke, prvi lazareti sa karantinima bili su na Ostrvu Svetog Gavrila u Krtolskom arhipelagu.

Bolnice su jedno od najvažnijih humanitarnih i civilizacijskih dostignuća kulturnog svijeta, a važne su ne samo za zdravstvene već i za obrazovne, vojne i mnoge druge svrhe. U Boki su bolnice dugo nazivane „lazaretima” (od italijanskog lazzaretto).

Pod opštim pojmom lazareta podrazumijevale su se tri vrste zdravstvenih ustanova: liječilište zaraznih bolesnika, isturena vojna bolnica u blizini bojišta, kao i karantinske bolnice za brodove i njihove posade. Sve tri ove ustanove postojale su, jedna za drugom ili istovremno, ali na raznim krajevima Ostrva Sveti Gavrilo.

Još 1466. god. Ostrvo Svetog Gavrila u dokumentima se pominje kao sigurno sklonište u doba epidemija zaraznih bolesti. U dokumentima iz te godine ne govori se o otvaranju takvog centra, nego o već po-

stojećem i za tu svrhu poznatog (afirmisanog) mjesta, što znači da je postojao još od ranije, pretpostavlja se od doba Nemanjića.¹

U doba opstojanja vojne baze mletačkih plaćenika „stradiota“ na Ostrvu Svetog Gavrila (1548—1608. god.) lazaret je sigurno postojao, jer su u to vrijeme u modernijim vojskama već postojali lazareti kao organizovane ustanove. Pogotovo je to bilo neophodno na „izoli“ (izolovanom ostrvu). Po sačuvanim dokumentima, prvi lazaret pominje se u Kotoru 18. decembra 1622, a na Ostrvu Svetog Gavrila, kojem je ostao naziv Stradioti i kada su ga plaćenici napustili, lazaret se pominje 9. pa zatim 13. marta 1623.²

Prvi pomen po sačuvanim dokumentima iz arhiva ne znači i prvo postojanje, jer „izgleda da je lazaret na ostrvu Stradioti stariji od kotorskog. Naime, u ranije doba nastojalo se lazarete udaljiti iz grada zbog straha da ne bi oni sami predstavljali opasnost od kakve zaraze. Tako su oni obično smješteni na nekom osamljenom ostrvu, po mogućnosti u blizini nekog manastira“ — kako smatra historičar M. Zloковиć.³

Crkve su bile i na Ostrvu Svetog Gavrila, a manastiri na susjednim ostrvima, Ostrvu Prevlaci i Ostrvu Gospe od Milosti. Tradicija zdravstvene zaštite u Krtolima veoma je stara, pa možda i tome treba zahvaliti što su ovaj kraj redovno zaobilazile epidemije kuge, kolere, varirole i srdobolje, koje su nekoliko puta harale Bokom.

Poznato je da je engleski liječnik Edvard Džener 1796. god. pronašao vakcinu protiv velikih boginja i da ga je prvi put masovno primijenio 1798. god., a samo 26 godina kasnije imamo dokaze o vakcinaciji djece u Boki, i to u seoskom području Krtoli. Izvjesno je da djeca nisu vakcinisana (samo u tim selima za koje su sačuvani zapisi, a logično je pretpostaviti da su djecu u gradovima počeli vakcinisati prije nego u selima, ne samo zbog toga što su tamo bili liječnici i sve ustanove, kako zdravstvene tako i administracijske, nego i zbog veće opasnosti od zaraza u zbijenim i nezdravim primorskim gradovima, nego u sunčanim i bogatom vegetacijom obraslim selima.

Vakcinacija djece protiv velikih boginja u Boki je vjerovatno počela prije 1824. god., ali ovdje neće biti pruženi dokumenti do te godine jer u Krtolima o tome ranijih bilježaka nema. Ali prije toga treba nešto reći o izvoru podataka, jer od toga zavisi verodostojnost i prihvatanje podataka kao dokaza. Kada se pronađe zanimljiv ili važan podatak u nepoznatom izvoru, o kojem nije nigdje ništa zabilježeno i o kojem se ne može ništa pronaći u registrovanim arhivima i u literaturi, podatak mora ostati pod sumnjom dok se ne objasni zahvaljujući kome je ostao zabilježen i do danas sačuvan.

Protopop Nikolaj Kostić (1753 — 1840) zaslužan je što je sačuvano mnoštvo vrijednih podataka iz njegovog doba, pa i iz ranijih doba, i to iz gotovo svih važnijih oblasti ljudskog života, u koje svakako spada i zdravstvo. Prenosio je i usmena narodna predanja, a u nekima od njih takođe ima elemenata vezanih na neki način za medicinu, naročito za psihijatriju i psihologiju: molitve za ozdravljenja, „ćatanja“ (bajanja), prikaze, masovne halucinacije, čudotvorna ozdravljenja i td.

Sva usmena predanja prenosio je uz gusle, koje je počeo guditi još u djetinjstvu i od kojih se nije odvajao do smrti, pa je u narodu do

danas ostao zapamćen kao pop Niko Guslar, po čemu su ga razlikovali od drugog popa Nika Kostića, imenjaka, prezimenjaka i savremenika, koji je takođe ostavljao podatke u pisanom obliku.

Pop Niko Guslar, sin popa Stijepa Kostića, potrudio se da i o sebi pruži podatke, jer ih je za druge tek on počeo registrovati. Tako je zabilježio da je rođen 25. februara 1753. te da ga je zapopio 27. decembra 1722. lično mitropolit Sava Petrović u manastiru Stanjevići:

Επιπροσχε υπηρ Αρχιεπιστην
 Παναγιωτη - - - - 16:
 Ροφιας υπηρ Πουρ - - 1753:
 Ημερ φεβρουαριου - - - 25:
 Πρεσβυτερος Βασιλικου 1772
 Ημερ Απριλιου - - 26:
 Πρεσβυτερος Βουτυριου 1772
 Ημερ Απριλιου - - 27:
 Ρηκοιο τμηρ Μιτροπολιτικη
 1988ε Πρεσβυτερος Βουτυριου
 Πρωτηνομ Β. Μοναστηριου
 Σπυριδου - -

Tokom čitavog života trudio se da što više znanja prenese na svoje potomke, kako usmeno tako i pismeno, a da bi se to nastavilo i nakon njegove smrti, potomcima je ostavio amanet da lanac prenošenja predanja i bilježaka nikad ne prekinu, isticanjem zastrašujuće uporedbe (koja se takođe prenosi sa koljena na koljeno) da bi prekid tog lanca značilo isto što i „ugašeno ognjište“ ili „iskopanu kuću“ — kako to kažu kad se ugasi (istrači) čitavo bratstvo. Tako se ni do danas nije prekinuo lanac prenošenja podataka, čemu treba zahvaliti i za sve ono što zainteresovani mogu naći u ovom prilogu.

Pored pojedinačnih bilježaka i akata, pop Niko je započeo voditi i nekoliko knjiga. Poznato je „Libro od Spasa“ u krtolskoj sabornoj crkvi Svetog Špasa u kojoj je vodio važnije mjesne događaje. Uveo je i tzv. „Protokol“ u koji je unosio podatke o rođenjima, krštenjima, kumstvima, vjeridbama, vjenčanjima, umiranjima, sahranjivanjima, ali i druge podatke među kojima su ovdje najvažniji oni o vakcinacijama.

Protokol je vodio prvo u manjoj knjizi 19×25,6 cm u kartonskom povezu sa 65 ispisanih strana. Ovu knjigu je počeo voditi od prvog dana 1812. god. a kada je nju popunio počeo je voditi veću knjigu 21×32 cm sa 149 numerisanih listova (a ne strana, kojih ima dvostruko više). Nešto listova je iskidano, ali je vjerovatno neko kasnije koristio prazan papir, jer svi listovi nisu bili ispisani. Od početka su uneseni podaci o rođenjima i krštenjima, u sredini knjige o vjenčanjima, a na kraju su podaci o umiranjima i sahranjivanjima.

Prvi podatak u drugoj većoj knjizi je od 23. juna 1823. god. i odnosi se na jedno rođenje, ali ćemo ovdje prenijeti samo podatke o vakcinacijama, kao što je zabilježeno, uz manja prilagođavanja savremenom jeziku. Datumi su „iliriko“ ili „slaveno“, što znači po starom kalendaru. Rukopis popa Nika Kostića Guslara je pisan starom predvukovskom ćirilicom. S obzirom da su numerisani listovi, a ne strane, tamo gdje se iza broja lista nađe slobo „b“ znači da je to na poledini numerisanog lista.

List br. 4.:

„Na 24. avgusta 1824. dolazi medig Nutricio i prepisa kraste u Krtole.“

List br. 9.:

„Na 18. septembra 1826. dođe medig kraljev i prepisa decu od krasta; pak drugi put na 26. istog mjeseca na vizitu i prepisa nekoliko dece, sve s Nikom, sinom popa Filipa Kostića, njemu nazdravlje.“ (Pop Filip je sin popa Nika Guslara, što znači da mu je ovaj mali imenjak bio unuk, pa nije čudo što ga je posebno istakao i pokazao pristrasne emocije).

List br. 10-b:

„Na 19. juna slaveno 1827. u Krtole dođe medig kraljev i prepisa decu od krasta. Napose ne dođe medig na vizitu deci.“ (Ova bilješka bi mogla značiti da je ljekar imao običaj ili obavezu da obilazi i pregleda djecu neovisno od akcije sistematske vakcinacije.)

List br. 12.:

„Na 13. maja slaveno 1828. u Krtole na Trojčindan dođe medig kraljev da prepíše kraste deci, ovi te se piše u ovi bolentin.“

На 13. маја славно 1828. у Кртоле дође медиг кралјев да преписе красте деци, ови те се пише у ови болентин.

List br. 18.:

„Dolazi medig na 6. maja 1831. u Krtole i prepisa kraste na svu decu koja su se do danas rodila, prepisaše u srijedu na svetoga Jovana.“

List br. 20-b:

„Da se zna, na 8. juna 1832. Krtoli. Dolazi medig i prepisa decu od krasta, na dan srijede.“

List br. 24.:

„Na 11. maja mjeseca 1834. slaveno dođe medig u Krtole u svetu Gospodu i prepisa kraste na decu krtoljsku i krašičku na dan petka“:

На 11. маја мјесца 1834. славно дође медиг у Кртоле у свету Господу и преписе красте на децу кртолјску и крашичку на дан петка.

Tu je riječ o pravoslavnoj crkvi svete Gospođe u Nikovićima, odnosno u središtu Krtola. Podatak je posebno interesantan jer pokazuje da su djeca vakcinisana u crkvi, što je moglo i da uveliča značaj i obavezu vakcinacije. U to vrijeme su u Krašićima, koji su administrativno potpadali pod Lušticom a ne Krtoljskom opštinom, živjeli uglavnom katolici i imali su svoju crkvu svetog Nikole, ali nisu imali svoju školu, pa su pohađali školu u Krtolima. Škola u Luštici im je bila dalje, ukoliko je Luštica u to doba uopšte imala školu. Da su Krtoli tada imali školu, i to na narodnom jeziku, svjedoče sačuvani dokumenti, a učitelji su bili pop Stefan, rođak popa Nika, pa pop Filip, sin popa Nika Guslara. Nastava je održavana na gumnu pred crkvom svete Gospođe, a u slučaju nevremena u crkvi. To bi moglo da znači da je vakcinacija bila vezana i za školsku djecu.

Posljednji podatak o vakcinacijama u Krtolima upisan je 1835. godine.

List br. 26.:

„Na 27. maja 1835. u ponedjeljak Troičeski, dođe, medig kraljevski i prepisa decu krastama i s njim kancelijer naš, Maranguni iz Korta“:

На 27. маја 1835. у понедељак Троически, дође, медиг кралјевски и преписе децу крастима и с њим канцелијер наш, Марангуни из Корта.

Dalje bilježaka o vakcinacijama u Protokolu nema, ali se još nailazi na razne zapise popa Nika. Posljednji njegovom rukom ispisani akt nosi datum 17. septembra 1839. god. pa ovdje pružamo završetak, da bi se vidio njegov potpis i sveštenečki pečat:

Свагда ове првцаHOME СВА ГЕСС
пристои иза олат у Фромлџице
СЕМСЕ ПРОСТУПАЈУ ТЕТЕРА
СВЕШТЕНИ

Поп Николас Костић

Pop Niko Kostić Guslar umro je 1840. god. u 87-oj godini života, i sjedeći na stolici sa guslama u skutu. Umro je presamićen preko gusala, ispuštajući dušu zajedno sa posljednjim stihom i posljednjim potezom gudala preko guslarske strune. Njegov sin pop Filip nastavio je očevo djelo i vođenje Protokola, ali on nije unosio podatke o vakcinacijama, kao što to nisu unosili ni sveštenici u drugim parohijama, sa izuzetkom popa Nika, ne znajući koliko su takvi podaci važni za buduće generacije. Pop Filip je čuvao bilješke svog oca i starijih predaka, prenoseći sve to na potomke. U tom bratstvu je bilo ukupno 13 sveš-

tenika i tri monahinje. Posljednji sveštenik iz te kuće, prota Marko Kostić, umro je februara 1932. god., a bilo je i drugih intelektualaca iz istog bratsva (pomorskih kapetana, državnih činovnika, istoričara, pisaca, pjesnika, profesora gimnazije, profesora univerziteta) i svi su poštovali amanet popa Nika da se lanac prenošenja predanja¹ i zapisanih podataka ne prekine, zahvaljujući čemu je to i sačuvano do naših dana. Zanimljivo je da među „muškim glavama“ iz tog bratstva nije bio ni jedan ljekar, ali su gotovo sve popadije i monahinje bile seoske babice, neke i samouke vidarke. Po tome je naročito ostala poznata Darinka, žena prote Marka Kostića, koja je, od kad se udala, babila svu djecu u Krtolima bez i jedne nezgode, pa je niko nije ni zvao drugačije nego „nuna“, kako su od milja i zahvalnosti u tom kraju nazivali onu koja ih je babila i redovno bila „šišana kuma“ — ona koja je prva postrigla kosu djetetu, obično pri krštenju.

Danas porodičnu dokumentaciju Bratstva Kostića iz Krtola čuva pisac ovih redaka.

BILJEŠKE I LITERATURA

¹Kostić V., *Zapretna prošlost Prevlake*, Stručna knjiga, Beograd, 1989. 143. i 149. — ² Državni arhiv Kotor, CH — LXXX, 587. i 579. — ³ Zloković M., *Zdravstvene ustanove u Herceg-Novskom kraju u vrijeme Mletačke Republike*, Zbornik „Boka“, Herceg- Novi, 1978, 13—14, 59. — ⁴ Kostić V., *Primorske legende*, Univerzitetska riječ. Titograd, Nikšić, 1989.

Vasko KOSTIĆ (Tivat)

Scientific Society for History of Health Culture of Crna Gora, Titograd

SOME UNKNOWN DATA ABOUT THE VACCINATION AGAINST SMALLPOX IN THE BAY OF BOKA KOTORSKA

The first written data about the vaccination against smallpox in the Republic of Montenegro are probably those written in „The Protocol“ which was kept by the priest Nikola Kostić, in the parish of Krtoli, since January 1st, 1812. He registered not only data about the ones who were married or born but even about those who were baptized, engaged and even about the vaccination of children.

The first records in „The Protocol“ about the arrival of the „ćesarski me dig (the emperor's doctor) to vacinate the children was written down on August 24th, 1824. Such records could be found almost every second year. The last record on this matter was written on May 27th, 1835. Soon after that priest Niko died and his son priest Filip Kostić continued to keep the records in „The Protocol“ but he wrote no more about the vaccination.

These records about the vaccinations in quite isolated villages of this part of the country are still more important when we remember that an English explorer doctor Edward Jenner had found the vaccine against the smallpox only in 1796 and it was not widely used until 1798. This rather short period from 1793 to 1824 is a proof of a quick spreading of health care culture in this part of our country.

(Rad je primljen u Uredništvu 8. VIII 1989. god.)

Original scientific paper
UDC 619/540.53/914.97

Tvrtko SVOB i Vesna VUČEVAC-BAJT

Znanstveno društva za povijest zdravstvene kulture Hrvatske — Zagreb, Zagreb

PRIOLOG POZNAVANJU VETERINARSKJE MEDICINE SLAVONIJE U VRIJEME NARODNOOSLOBODILAČKOG RATA JUGOSLAVIJE (1941—1945)

Veterinarska medicina u Narodnooslobodilačkom ratu Jugoslavije (1941—1945) bila je organizirana u Narodnooslobodilačkoj vojsci i u službi narodne vlasti.

U Glavnom štabu Hrvatske NOV bio je Veterinarski odsjek formiran tek u kolovozu god. 1944. u sastavu saniteta, dok je u pojedinim jedinicama i štabovima bila veterinarskomedicinska služba formirana i mnogo ranije. Za načelnika Veterinarskog odsjeka je postavljen veterinar Ekrem Maglajlić. U studenom god. 1944. Veterinarski odjel Glavnog štaba Hrvatske izdvojio se iz sastava saniteta i postao samostalno odjeljenje. Veterinarska služba organizirana je od rujna te godine i u VI korpusu. U Slavoniji operativno je djelovao VI korpus NOV, koji je imao u svome sastavu 12, 40. i 28. slavonsku diviziju. 28. slavonska divizija ušla je u sastav korpusa u jesen god. 1944. i prešla s njim u Srbiju.

U VI korpusu za referenta Veterinarske službe bio je postavljen student veterine Josip Kocković, a jedno vrijeme pomoćnici su mu bili veterinar Stjepan Borić i veterinar Stanko Tvorić. Prije toga veterinarska služba postojala je jedino u Konjičkom divizionu VI korpusa, gdje je veterinarski referent bio veterinar Rudolf Celebrini, a u Intendanturi korpusa radio veterinar Živojin Stankov, koji je kasnije prešao u Komandu mjesta Požege. Celebrini je u listopadu god. 1944. postao referent Veterinarske službe 12. divizije, ali ga je u veljači god. 1945. zamijenio na toj dužnosti veterinar Vladimir Jakovac, do tada veterinar Osječke brigade 12. divizije. U Osječkoj brigadi bio je i student veterine Tomislav Kolar. Veterinar Safet Begović vodio je Veterinarsku ambulantu u 12. diviziji u kojoj je kasnije radio i student veterine Milan Ilić.

U listopadu god. 1944. formirana je Veterinarska služba u 40. diviziji, pod rukovodstvom veterinar Milivoja Sećena. U 40. diviziji je 18. brigada imala također svoga veterinar, Zvonimira Krušeca.

U istome mjesecu osnovane su dvije korpusne veterinarske bolnice, i to u prostorijama pastuharne Kutjevo (upravnik veterinar Dragutin